

Dr. sc. Željko BARTULOVIĆ,
redoviti profesor u trajnom zvanju
Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet,
zeljko.bartulovic@pravri.uniri.hr

Dr. sc. Ivona ŠEGO – MARIĆ,
izvanredna profesorica
Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru,
ivona.sego-maric@pf.sum.ba

Ivana MARUŠIĆ, mag. iur., asistentica,
Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru,
student Poslijediplomskog doktorskog studija
pravnih znanosti,
ivana.marusic@pf.sum.ba

UDK 347.7(091)
347.7(497.5/.6)(091)
Izvorni znanstveni članak
Rad stigao: 29. travnja 2024.
Rad prihvaćen: 6. svibnja 2024.

ZAPADNI UTJECAJI – OD STARIH PROPISA O TRGOVINI DO SUVREMENE REGULACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak: *Autori istražuju pravno-povijesni aspekt razvoja trgovačkog poslovanja i utjecaja države na njega. Zaštita trgovine predmet je pravne regulacije još od antike i rimskog prava. U Bosni i Hercegovini te hrvatskom prostoru sačuvani su srednjovjekovni pravni spomenici, pa i međunarodni koji normiraju trgovačku praksu i pružaju joj državnu zaštitu bez koje nema njenog razvoja kao što su povelje i ugovori o trgovini. Na primjeru Zlatne bule Gradecu iz 1242. i Statuta Rijeke iz 1530., uočava se utjecaj vladara kao i pravni fenomen brzog rješavanja trgovačkih sporova. Suvremena kretanja uočavaju se u regulaciji trgovine, osobito pomorske tijekom 18. stoljeća, razvojem, slobodnih luka, utemeljenjem trgovačkih kompanija i upravnim propisima. Novo doba nastupa dolaskom Napoleona i uvođenjem francuskih propisa, a potom i austrijskog Općeg građanskog zakonika (OGZ). OGZ je svoju primjenu doživio i na prostoru Bosne i Hercegovine pri čemu dolazi do pravno zanimljivih povezivanja zapadnog, europskog prava s ranijim osmanskim pravom. Putokaz je to i današnjim stremljenjima Bosne i Hercegovine zapadnim integracijama čiji su važan dio upravo propisi o trgovini.*

Glavne riječi: *trgovački propisi, rimsko pravo, srednji vijek, srednjovjekovna Hrvatska, OGZ, Bosna i Hercegovina.*

1. UVOD

Gospodarski sustavi antičkih civilizacija imali su zapaženu ulogu u povijesnom razvoju trgovine i trgovačkih normi, a velika akumulacija bogatstva ovih civilizacija pokazatelj je njihove razvijene gospodarske i trgovačke djelatnosti.¹ Zaštitu trgovaca u svrhu poticanja trgovine jamči vladar Hetita pa se u članku 5. *Ubojstvo trgovca* zakonika iz 16. stoljeća pr. Kr. ono kažnjava odštetom u visini od 100 mina srebra.² Povijesno su se razlikovali glavni nositelji trgovačkih djelatnosti u okviru ovih civilizacija. Mnoge dokumentirane isprave o trgovačkim aktivnostima navedenih civilizacija nisu ostale sačuvane ili su fragmentarno dokumentirane, ali ploča iz nekadašnjeg lučkog grada *Ugarita*, današnjeg područja *Ras Shamra* u sjevernoj Siriji služi kao pokazatelj trgovine

¹ To su Babilon, Fenicija, Egipat, Kartaga, Grčka i Rim. Vidi BARTULOVIĆ, Ž., *Opća povijest prava i države*, Pravni fakultet Rijeka, 2014., str. 19-47.

² *Ibid.*, str. 33.

između Feničkih gradova *Ugarita* i *Biblosa*. Iz isprave je razvidno kako je inozemna trgovina bila u nadležnosti kraljevske palače, za razliku od Rima i Grčke gdje je koncentracija inozemne trgovine bila u rukama privatnih trgovaca.³ Rimski izvori u *Digestama* svjedoče o *De lege Rodia [Rhodia] de iactu*, prvim poznatim trgovačkim zakonima s otoka Rodosa u Sredozemnom moru.⁴

2. Trgovački propisi u rimskom pravu

Razvoj pravnih instituta i njihovo normativno uređenje uvjetovano je brojnim državnim, društvenim, gospodarskim faktorima, a nerijetko se izvori važnih pravnih instituta pronalaze stoljećima prije njihovog cjelovitog razvoja u nekom drugom pravnom sustavu. Kada analiziramo trgovačke norme rimskog prava neophodno je krenuti od termina *ius commercii*, odnosno učestalo korištenog termina *commercium*, koje bi doslovno označavalo pravo na trgovinu i koje se u praksi shvaćalo kao pravo sudjelovanja u poslovnim transakcijama, uključujući i pravo na sklapanje ugovora, pregovaranje i prijevoz robe radi prodaje ili kupnje.⁵

Rimskopravni sustav nije poznao zasebnu kategoriju trgovačkog prava kakvu imaju moderni pravni sustavi već su se norme trgovačkog prava razvijale, modificirale i bile integrirane u osnovno rimsko privatno građansko pravo. Ipak, rimsko privatno pravo uvelike je podupiralo stvaranje trgovačkih odnosa i uređenog tržišta kroz različite stvarno pravne i obvezno pravne odredbe. Cerami ističe kako Goldschmidtova teza u djelu *Universalgeschichte des Handelsrecht* da moderno trgovačko pravo ima korijene u „rimskom prometnom pravu mediteranskih država“, a da je trgovačko pravo u pravnom smislu riječi, kao zasebna grana prava rezultat kasnijeg talijanskog srednjeg vijeka i modernih kodifikacija, što je posljedično dovelo do stvaranja dogme o specijaliziranom trgovačkom pravu i njegovoj genezi u *ius mercatorum* 12. i 13. stoljeća. To prema Ceramiju dovodi do priznavanja trgovačkog prava kao ontološke, a ne kao povijesne kategorije.⁶ Značajna revizija navedene dogme uslijedila je na strani romanističke doktrine u posljednja dva desetljeća 20. stoljeća i danas predstavlja jedno od najaktualnijih pitanja.

Rimski pravni sustav, a osobito *ius gentium* bio je pogodan za razvoj trgovine i trgovačke prakse jer je ugovorno pravo bilo utemeljeno na načelu slobodnog ugovaranja, uređena su bila prava i dužnosti stranaka ugovornog odnosa, a ugovori *bonae fidei* tumačeni su u skladu s namjerom stranaka.⁷

³ ŽIHA, N., Rimski pomorski zajam (*fenus nauticum*) kao preteča prava osiguranja, PRAVOS, Osijek, 2019., str.25-27. RS 18.025 = KTU 4.338:10-18: „540 (šekela) srebra (kao vrijednost) brodova koji su dani kao jamstvo za brodove kralju Babilona i 50 (šekela) srebra koje je babilonski kralj uzeo iz Amra. Srebro je njihova cijena.“

⁴ D. 14.2.0. *De lege Rodia [Rhodia] de iactu*.

⁵ KOSIOR, W., Human age and its importance in Roman Commercial Law, Journal of modern science, tom 2/49/2022, 2022., str. 93.

⁶ PETRUCCI, A., CEREMI, P., *Lezioni di diritto commerciale romano*, G. Giappichelli Editore, Torino, 2010, str. 5.

⁷ Vidi: *Digesta*, D. 4. 9. Možda najznačajniji doprinos razvoju trgovačkih odnosa dao je pretor. Tako su u praksu provedena dva zakona sličnog karaktera. Prvi, utemeljen na *actio de exercitoria* i drugi *de institoria*. Naime, načelo *ius civile* bilo je da dug ne može se ugovoriti preko zastupnika ili barem da gospodar ne može biti odgovoran više od stvarne koristi koja mu je pripala prema ugovoru. Pretor je proširio odgovornost nalogodavca putem *actio de exercitoria*, za dugove koje je sklopio kapetan broda kojemu je kao svoj predstavniku principal povjerio trgovački put morem. *Actio de institoria* bila je paralelna tužba koja je držala principala odgovornim za dug koji je ugovorio agent u trgovačkom poduhvatu na zemlji.

Dvije su temeljne kategorije unutar kojih možemo svrstati propise o ograničavanju ili reguliranju trgovine u rimskom pravu. Norme koje se odnose na ograničenja trgovine u kontekstu državne kontrole i norme koje se odnose na ograničenja trgovine u kontekstu odnosa *patronus* i *libertus*.

Regulacija trgovine u kontekstu državne kontrole u prvom redu provedena je kombinacijom prava razvijenog iz pretorskih edikata, jurisprudencije te usvajanjem međunarodnih i lokalnih normi i prvenstveno je vođena dvama razlozima: stvaranju potrebnih izvora prihoda poreznim vlastima i služenju potrebama rimskim građanima.⁸

Privatno pravo je zasnovano na principu stranačke autonomije i slobodnog tržišnog natjecanja, a tržišno-gospodarski princip slobodne konkurencije ostao je neometan državnim aktivnostima jer je generalni stav rimske države bio da se oporezivanje nije koristilo isključivo u svrhe ekonomske kontrole.⁹ Privatno tržišno natjecanje osnovni je pokazatelj razvijene trgovačke djelatnosti, a u rimskom pravu izvori bilježe da je jedan od zadataka državnih upravitelja bio održati zakonite tržišne radnje i spriječiti sve nelegitimne aktivnosti o čemu svjedoči i pravnik Ulpijan:

D. 1.18.6.4: Ulpianus libro primo opinionum: Neque licita negotiatione aliquos prohiberi neque prohibita exerceri neque innocentibus poenas irrogari ad sollicitudinem suam praeses provinciae revocet.

Ulpijanov tekst pokazatelj je ingerencija pokrajinskog upravitelja koji je imao zadatak održati zakonite tržišne radnje, spriječiti sve nelegitimne aktivnosti, te fragment služi kao pokazatelj da su zabrane nedopuštene komercijalne aktivnosti bile izuzetak, što je moglo imati za posljedicu dvije situacije: osoba bi mogla biti spriječena bavljenjem određenog zanimanja te da su aktivnosti poput kockanja, vještičarenja mogle biti ograničene ili zabranjene iz razloga javnog interesa.¹⁰

Važan pokazatelj razvijenosti i prihvaćenosti trgovine u rimskom pravu jeste i cijena (*pretium*). Tržišna regulacija cijene, iako prisutna, nije bila uvelike zastupljena u rimskoj državi već je primat imala stranačka autonomija.¹¹ Cijena je bila formirana djelovanjem slobodnih tržišnih snaga u procesu pregovaranja, odnosno dogovor o cijeni bio je prepušten diskreciji stranaka kao i sklapanju pogodbe, ili kako Zimmermann navodi *invicem se circumscribere*.¹²

Dopuštena je tužba kojom se zapovjednici brodova, gostionica i konjušnica smatraju odgovornima za štetu na imovini koja im je povjerena na upravljanje iako je povreda nastala bez njihove krivnje pod uvjetom da nije uzrokovana višom silom. Opširnije: ZIMMERMANN, R., *The Law of Obligations Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Juta & Co, Ltd, Capetown, Wetton, Johannesburg, str. 52-53.

⁸ Država je poticala razvoj trgovine i svojim indiferentnim stavom prema privatnom monopolu određene vrste branše ili robe o čemu svjedoči i primjer iz 5. stoljeća kada je car Zenon propisao odredbu kojom se određuje da se nikome ne smije dopustiti monopolizirati prodaju određenih uobičajenih vrsta robe, kao i zabrana bilo kakvog nezakonitog dogovora između stranaka o cijeni proizvoda, a u slučaju da netko prakticira monopol bio bi kažnjen lišavanjem cjelokupne imovine i prognan, a oni koji se usude odrediti cijene svoje robe ili vezati nekim nezakonitim ugovorima te vrste biti kažnjeni novčanom kaznom. SÖĞÜT, I.S., *A General Outlook On The Issue of Trade Restrictions In Roman Law*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, vol. 21, br. 1., str. 307.

⁹ *Ibid.*, str. 309.

¹⁰ WACKE, A., *Freedom of Contract and Restraint of Trade Clauses in Roman and Modern Law*, *Law and History Review*, vol. 11, br.1, 1993., str. 4.

¹¹ U pravilu su cijene određivane na osnovu ponude i potražnje, a ne državnim intervencijom u sektor cijene. KARIĆ, B., *Pretium – cijena u klasičnom rimskom pravu*, University press – Magistrat, Sarajevo, 2020., str. 224.

¹² ZIMMERMANN, R., *op. cit.*, str. 256.

*D. 19.2.22.3 (Paulus libro 34 ad edictum): Quemadmodum in emendo et vendendo naturaliter concessum est quod pluris sit minoris emere, quod minoris sit pluris vendere et ita invicem se circumscribere, ita in locationibus quoque et conductionibus iuris est.*¹³

U fragmentu Paulus piše da je dozvoljeno kupiti ono što vrijedi više, za manje novca ili prodati za višu cijenu ono što vrijedi manje, te da stranke mogu pregovarati o cijeni. Iako se u kasnijem razdoblju nastojalo utjecati na neopravdan rast cijena, Dioklecijanov Edikt o ograničavanju maksimalne cijene koji je imao za cilj zaustaviti beskrajn porast cijena robe, nije zabranio i stavio van prakse ovakvu odredbu.¹⁴

Car Dioklecijan pokušao je krizu u 3. stoljeću riješiti uvođenjem reformi, a dio njih odnosio se na državnu regulativu trgovačkih aktivnosti. U Rimu su postojale udruge obrtnika, trgovaca (*collegia negotiatorum*) i pomorskih prijevoznika (*navicularii*). Vladari su ih poticali povlasticama, ali su ih i nadzirali, osobito one koje su snabdijevale Rim hranom, a kasnije ih stavljaju pod državni monopol. Postupno se obrtnici vezuju za svoja zanimanja i ne mogu ih birati. Isključivanje privatnih poduzetnika i intervencionizam države neki autori nazivaju „vojno-industrijski kompleks“.¹⁵ Reforme su tek dijelom polučile privremeni uspjeh.

Većina rimskih izvora o ograničenju trgovine i trgovačke prakse regulira odnose *patronus – libertus* i *patronus – servus*. Ne čudi ovakav odnos normi jer je i u suvremenom pravu važno normirati zabranu konkurencije za vrijeme radnog odnosa, ali i u određenom periodu po prestanku radnog odnosa. Pravni utječe na one odnose koji bi bili potencijalna prijetnja slobodnom tržištu. Primjerice, rob koji kao zastupnik obavlja poslove za gospodara, stjecao je određena znanja i vještine kojima ga je naučio upravo gospodar. Po oslobođenju od gospodara rob bi pokretao vlastiti obrt i zanimanje te bi nerijetko u poslu primjenjivao stečena znanja i vještine i postao izravna tržišna konkurencija ranijem gospodaru.

Libertus je imao dužnost poštovanja *obsequium* i *reverentia* prema bivšem gospodaru ili *patronu*. Rimski pravni sustav, u ovakvim situacijama, nastojao je zaštititi oslobođenika od nerazumnih povreda njegove osobne slobode, a Scaevolin tekst izvršno potvrđuje ovu praksu:

D. 37.14.18 Scaevola libro quatro responsorum: Quaero, an libertus prohiberi potest a patrono in eadem colonia, in qua ipse negotiatur, idem genus negotii exercere. Scaevola respondit non posse prohiberi.

38.1.45 Scaevola libro secundo responsorum: Libertus negotiatoris vestiarii an eandem negotiationem in eadem civitate et eodem loco invito patrono exercere possit? Respondit nihil proponi, cur non possit, si nullam laesionem ex hoc sentiet patronus.

U prvom fragmentu pravniku je postavljeno pitanje može li oslobođeniku biti zabranjeno od strane njegovog patrona obavljanje iste vrste posla kao i patronovoga, u istoj koloniji na što je pravnik odgovorio negativno. U drugom fragmentu pitanje se odnosi obavljanje iste djelatnosti (odjeća), u istom gradu i mjestu gdje se nalazi i patron,

¹³ Kao što je u kupoprodajnoj transakciji prirodno dopušteno da strane mogu ili kupiti ili kupiti nešto više ili manje, te se stoga međusobno sputavati, tako je pravilo isto i kod leasinga i najma.

¹⁴ Više o tekstu Edikta u: KENT, R. G., The Edict of Diocletian Fixing Maximum Prices, University of Pennsylvania Law Review, 69, 1920., dostupno na: https://scholarship.law.upenn.edu/penn_law_review/vol69/iss1/3 (2.4.2024.)

¹⁵ STANKOVIĆ, E., Dioklecijanov edikt o cenama, Kragujevac, Pravni fakultet u Kragujevcu, 1997., str. 64-87; BORAS, M., MARGETIĆ, L., Rimsko pravo, Rijeka, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1998., str. 197-198; BUJUKLIĆ, Ž., Rimsko privatno pravo, Beograd, Univerzitet u Beogradu - Pravni fakultet, 2016., str. 47.

na što pravnik odgovara da ne postoji pravilo, niti razlog da oslobođenik to ne bi mogao činiti pod uvjetom da njegov patron ne trpi zbog toga.¹⁶

Na više mjesta u izvorima spomenuto je kako *libertini* ne bi trebali biti sprječavani u obavljanju zakonitih poslovanja njihovih patrona.¹⁷ Jedine aktivnosti koje bi se mogle zabraniti bile bi posebna, namjerna uplitanja u poslovanje patrona; primjerice, otvaranje dućana odmah do bivšeg gospodara iz zlobe, odnosno privlačenje vlastitih klijenata nezakonitim sredstvima. Isto bi vrijedilo i za nemoralno ponašanje osobe.¹⁸ Regulatorne mjere o zabrani konkurencije i zabrani odavanja poslovnih tajni očekivale bi se i u odnosima između patrona i robova koji su obavljali značajne radne aktivnosti za svog gospodara. Ipak ne postoje jasna odredba koja upućuje na to, osim odredbe koja donekle sugerira slično, a to je *pactum de servis exportandis* (D.18.7.1; D.18.7.6.1; D. 18.7.5; C.4.55.5).¹⁹

Načela, nastala u okviru elastičnijeg pravnog sustava *ius gentium*, bila su odgovarajući odgovor na povećane trgovačke i ugovorne potrebe rimskog pravnog sustava. Upravo načela temeljena na autonomiji volje privrednih subjekata, zabrani neloyalne konkurencije, obvezi stranaka u izvršavanju preuzetih ugovornih odredbi, nastale u rimskom pravu postaju univerzalan i neprolazan temelj daljnjeg razvoja normi i osnova zapadnog trgovačkog prava.

3. Primjeri trgovačkih propisa u srednjovjekovnoj Hrvatskoj

Propašću Rima uvelike zamire robnonovčano gospodarstvo. Novi polet nastaje u vrijeme križarskih ratova, ratovima, ali postupno i trgovanjem između Zapada i Istoka od 13. stoljeća. Tu se ističu komune na Apeninskom poluotoku, ali i na istočnoj obali Jadrana, npr. Dubrovnik, Zadar, Split i dr. Glosatori i postglosatori radi potreba prakse proučavaju rimsko pravo i statute sjevernotalijanskih komuna koje uvode nove forme trgovačkih, osobito pomorskih poslova, pa tako i u Veneciji, koja bitno utječe na istočnu obalu Jadrana.²⁰

Rogadia (u Dalmaciji *rogancia*) trgovački je ugovor u kojem se trgovac - primatelj stvari obvezuje prodati robu u ime vlasnika uz utvrđenu cijenu, uz svoj rizik, a zarada je razlika koju ostvari u cijeni. Kod *collegantie* jedna stranka (*stans, iactor*) daje kapital, a druga stranka (*procertans, tractator*) putuje i trguje. Dobit dijele napola, a gubitak razmjerno ulogu. Splitski statut iz 1312. poznaje koleganciju i socijetet (*societas*, lib. III., cap 73.) kao i Dubrovnik. Margetić smatra da se radi o dvostrukoj koleganciji kada

¹⁶ Posljednji dio rečenice *si nullam laesionem ex hoc sentiet patronus*, da patron ne trpi nikakvu štetu čini se kao proturječnim općem pravilu, stoga postoje sumnje u interpolacije u posljednjem dijelu teksta. Vidi: WACKE, A., *op. cit.*, str. 10; usp. SÖĞÜT, I.S., *op. cit.*, str. 318.

¹⁷ D. 37.14.2. *Ulpianus libro primo opinionum: Liberti homines negotiatione licita prohiberi a patronis non debent.*

D. 37.15.11 *Papinianus libro 13 responsorum: Liberta ingrata non est, quod arte sua contra patronae voluntatem utitur.*

¹⁸ WACKE, A., *op.cit.*, str. 12.

¹⁹ SÖĞÜT, I. S., *op. cit.*, str. 324-326.

²⁰ O ovoj problematici više u BARTULOVIĆ, Ž., Pravni akti usmjereni na poticanje inovativnosti trgovaca (analiza primjera iz Hrvatske i Rijeke od srednjeg vijeka do početka 19. stoljeća), Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, vol. 39, br. 4, 2018., str. 1479-1503; *id.*, Riječki primer razvoja propisa o trgovini i formi trgovačkog organiziranja do kraja 18. veka, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, vol 58, br. 82, 2019., str. 81-97.

obje strane unose kapital.²¹ *Entega* je ugovor u kojem jedna strana ulaže kapital ili robu, druga strana brod, a mornari rad. To je najrazvijeniji oblik socijeteta, sličan modernom *joint venture*. Dobit se dijeli na trećine, a izvan Jadrana zbog većeg rizika veći dio dobivaju vlasnik broda i robe, kapitala (Dubrovački statut iz 1272., lib. VII., cap. 42.-53.). U Dubrovniku su *marinari ad partem* mornari koji ne rade za plaću već za udio u dobiti. Vlasnik broda ugovorom im daje dio dobiti, a mornari preuzimaju obveze, primjerice u održavanju i popravku broda (lib. VII., cap. 1.) i šteti na teretu ako brod nije dobro održavan (lib. VII., cap. 6.). Tijekom 16. i 17. stoljeća ovaj način plovidbe zvao se „ploviti na dubrovački način“. On se koristio radi nesigurnosti pomorskih putovanja. Isti način poslovanja poznaju statuti Zadra (lib. I., cap. 71.), Ancone (cap. 44.) i Trania (cap. 10. i 12.). Društvo karatista bilo je priprosto dioničko društvo, pri izgradnji ili korištenju broda vlasnički udio idealno se dijeli na 12 ili 24 karata. Suvlasnici prema visini udjela stječu pravo na udio u dobiti.²² Razlog nastanka ovog posla smanjenje je rizika od gubitka uloženoga u slučaju propasti broda.

U kontinentalnoj Hrvatskoj dolazi do razvoja gradskih naselja, osobito putem vladarskih povelja o utemeljenju povlaštenih slobodnih i kraljevskih gradova, Varaždina 1220., Virovitice 1234., Samobora 1242., Križevaca 1252., Bihaća 1279., Koprivnice 1356. itd. Zlatna Bula Bele IV. Gradecu iz 1242. najopsežnija je od svih povlastica. Kralj daje pravo slobodnog naseljavanja pozivajući „goste“ (*hospites*) na naseljavanje (usp. danas stjecanje državljanstva i radne dozvole). Za opljačkanu imovinu, ako se ne nađu krivci, odgovara gradska vlast čime se privlače trgovci. Građani ne plaćaju carine unutar države (usp. današnje bescarinske zone), biraju gradskog suca na godinu dana, a vladar ga potvrđuje. Grad je dužan kralju pomoći s 10 opremljenih vojnika i dati hranu (*zalazninu*) samo kada dođe kralj, vojvoda Slavonije i ban. Kralj je darovao naseljenicima okolno zemljište i oslobodio ih svih obveza na pet godina.²³ Izvori iz 14. stoljeća spominju žene kao zastupnice muževa trgovaca, partnerice u poslovanju pa i one koje samostalno obavljaju poslove. Apostolova Maršavelski navodi, npr. „gospodu Margaretu trgovkinju“ (*domine Magarethe institricis*), Statut iz 1425. „hljebarice“, „solarice“ imaju monopol nad ovom važnom trgovinom, a vrela daju podatke za trgovkinje, krčmarice i „ugledne poslovne žene“ koje se upuštaju i u kreditorske poslove.²⁴

²¹ MARGETIĆ, L., *Antika i srednji vijek*, Studije, Zagreb, HAZU, Vitagraf i Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1995., str. 205; *id.*, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo*, Obvezno pravo, Zagreb – Rijeka, HAZU, Vitagraf, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1997., str. 263-284; KOSTRENCIĆ, M., *Pomorsko pravo u statutima primorskih naših gradova i otoka*, Zagreb, Mjesečnik pravnčkog društva u Zagrebu, 5/1915., str. 287; BEUC, I., *Povijest država i prava na području SFRJ*, Zagreb, Pravni fakultet Zagreb, 1988., str. 309; Statut Grada Splita, Split, Književni krug Split, 1998.; BARTULOVIĆ, Ž., *Pravni akti... op. cit.*, str. 1481; *id.*, *Riječki primer... op. cit.*, str. 82-83.

²² KOSTRENCIĆ, M., *op. cit.*, 9/1914., str. 962; ŠUNDRICA, Z., *Prijevod sedme knjige Dubrovačkog statuta*, Dubrovnik, Historijski arhiv Dubrovnik, 1972., str. 15; CVITANIĆ, A., *Naše srednjovjekovno pomorsko pravo*, Split, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. XVI, Split, 1979., str. 222; „Dubrovnik“, u: *Pomorska enciklopedija*, knj. 2, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1975., str. 272; MARGETIĆ, L., *Srednjovjekovno*, *Obvezno pravo... op. cit.*, str. 263-279; BARTULOVIĆ, Ž., AFLIĆ, M., *Sailor's service from medieval time to modern maritime labour conventions*, Rijeka, Pomorski zbornik, 55/2018., str. 15.

²³ MARGETIĆ, L., SIROTKOVIĆ, H., BARTULOVIĆ, Ž., *Vrela iz pravne povijesti naroda SFR Jugoslavije*, Rijeka, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1989., str. 33-35; MARGETIĆ, L., APOSTOLOVA MARŠAVELSKA, M., *Hrvatsko srednjovjekovno pravo – vrela s komentarom*, Zagreb, Narodne novine, 1990., str. 54-60.

²⁴ MARGETIĆ, L., APOSTOLOVA MARŠAVELSKA, M., *op. cit.*, str. 105-106; APOSTOLOVA MARŠAVELSKI, M., *Zagrebački Gradec – Iura possessionaria*, Zagreb, Pravni fa-

Povijest Rijeke daje zanimljiv uvid u razvoj propisa o trgovini. Prvi takvi propisi sadržani su u Statutu Rijeke iz 1530. Prema Herkovu, Rijeka je u 16. stoljeću bila „ugledan trgovački grad“, te se s „obzirom na velike koristi“ od trgovine i obrta „nastojalo raznim mjerama... unaprediti i raznim pogodnostima privući što veći broj stranih trgovaca“. Statut predviđa isplatu cijene za prodanu robu u najkraćem roku, istog ili sljedećeg dana, a u slučaju prodaje na poček prema dogovorenom roku te kazne za neizvršenje preuzete obveze prema trgovcu. Sporovi o kupovini rješavaju se u skraćenom postupku. Stranom trgovcu pripada naknada za trošak nastao kašnjenjem isplate cijene.²⁵ Upis u trgovačkoj knjizi smatra se vjerodostojnim.²⁶ Trgovačke sporove rješavaju suci u skraćenom postupku do 15 dana.²⁷ Roba se morala prodavati javno, nadzirala se kvaliteta, a mjere i utezi provjeravali su se godišnje i potvrđivali žigom.²⁸ Kupci su na zahtjev tržnih nadzornika morali predočiti robu te dati izjavu o količini i cijeni kupljenoga. Trgovački i obrtnički poslovi bili su ograničeni u dane blagdana i praznika, osim za potkivače i nabavu živežnih namirnica.²⁹ Trgovački cehovi vodili su nadzor nad svojim članovima. Statut određuje cijene mesa, ribe, kruha te usluga *trbonoša*.³⁰ Stranci nisu smjeli kupovati drvo i tkaninu na veliko.³¹ Statut spominje bratovštine (*fraternitates*) kao udruge obrtnika.³² Bratovština sv. Mihaela okuplja obučare (*caligari e zavatini*), a bratovština sv. Nikole mornare i ribare.³³

Novi vijek, za pravne povjesničare, počinje u 18. stoljeću reformama prosvijećenog apsolutizma koje zahvaćaju i trgovanje, osobito osnivanjem državnih tijela koje skrbe o razvoju trgovine i primjeni prava. Komercijalni kolegij za unapređenje trgovine utemeljen je u Beču 1666., a 1718. Glavni komercijalni kolegij (*Haupt-Kommerzienkollegium*) dok državnim imovinom upravlja Ugarska komora koja je do 1715. ovisna o bečkoj Komori.³⁴

Poticaaj razvoju pomorske trgovine u Habsburškoj Monarhiji donio je dolazak cara Karla VI. 1711. On je stigao iz Španjolske, ondašnje pomorske sile, uvida pomorske

kultet u Zagrebu, 1986., str. 118-123; BARTULOVIĆ, Ž. Pravni akti... *op. cit.*, str. 1482; *id.*, Riječki primer... *op. cit.*, str. 82.

²⁵ Tekst i prijevod Riječkog statuta prema Z. Herkovu: Statut grada Rijeke iz godine 1530., Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske, 1948., lib. I., cap 53.

²⁶ *Ibid.*, lib. I., cap. 15.

²⁷ *Ibid.*, lib. I., cap. 3. i 9.

²⁸ *Ibid.*, lib. III., cap. 39.-41, lib. IV., cap. 14.

²⁹ *Ibid.*, lib. IV., cap. 1.

³⁰ *Ibid.*, lib. IV., cap. 8.

³¹ *Ibid.*, lib. IV., cap. 13.

³² *Ibid.*, lib. II., cap. 13. i 17. Vidi PETRANOVIĆ, A., „Riječko“ uz rimsko pravo (ex Statuto Terrae Fluminis anno MDXXX), Rijeka, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2018., vol. 39/3, str. 36.

³³ BARTULOVIĆ, Ž., Pravni aspekt srednjovjekovnih bratovština sa osvrtom na Rijeku, Rijeka, Sveti Vid: Zbornik, Izdavački centar Rijeka, 1995., str. 120; TORCOLETTI, L. M., *Le confraternite fiumane*, Roma, Fiume, Rivista semestrale di Studi Fiumani, vol 2/1954., str. 83-89; KOBLER, G., Povijest Rijeke, knj. druga, Opatija, Preluk, 1996., str. 276-278; BARTULOVIĆ, Ž. Pravni akti... *op. cit.*, str. 1483.-1484; *id.*, Riječki primer... *op. cit.*, str. 83.-84.

³⁴ BEUC, I. Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945), Zagreb, Arhiv Hrvatske, 1969., str. 29-31; *id.*, Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Pravnopovijesne studije, Zagreb, Pravni fakultet Zagreb, 1985., str. 178-179; posebno o ovoj problematici u BARTULOVIĆ, Ž. Pravni akti... *op. cit.*, str. 1484-1490; *id.*, Riječki primer, str. 84-90.

potencijale Monarhije i 1717. manifestom proglašava radi promicanja, uvođenja i uvećanja trgovine u našim nasljednim zemljama... sigurnu i slobodnu plovidbu Jadranom. Time negira pravo Mletačke Republike na nadzor plovidbe i trgovine na Jadranu, a 1718. sklapa ugovor sa sultanom Ahmedom III. o slobodi trgovine na rijekama, moru i kopnu.³⁵

Patentom Karla VI. 18. ožujka 1719. Trst i Rijeka proglašeni su slobodnim lukama. Jamči se pravo doseljavanja i zaštita stranih brodovlasnika i trgovaca. Vladar će izgraditi ceste, a trgovci u lukama i vodama mogu pristajati bez pratnje ili dozvole. Trgovci i pomorci mogu uploviti, isploviti i poslovati uz plaćanje zaštitne pristojbe, uzgređice, regalije i maltarine te 1,5 % konzularne (admiralitetne) carine od vrijednosti prodane robe. Izgrađena je karantena. Brod koji skrivi nasilje smatra se gusarskim i mora naknaditi štetu. Državna komora izgraditi će trgovačka skladišta. Posebna, osiguravajuća banka ili kompanija osigurati će kapital brodarima. Trgovcima sudi poseban, mjenični sud koji je osnovan 1722. Trgovci se smiju nastaniti u gradu bez plaćanja nameta i poreza. U slučaju rata trgovci mogu otići u roku od godine dana s robom koja se neće uzaptiti. Trgovina se pojednostavila oslobođanjem od pregleda brodova koji imaju putne isprave i popisa tereta. Svaka „nacija“ smjela je sagraditi javnu zgradu za trgovanje.³⁶

Vladar je, u duhu merkantilizma, poticao osnivanje trgovačkih kompanija. *Carska privilegirana kompanija (Istočnoindijska, Orientalna)* osnovana je 1719. sa sjedištem u Beču i podružnicama u više gradova.³⁷ Vladar je pokušao razviti ratnu mornaricu za zaštitu trgovine, ali je u nedostatku kapitala 1748. bio prisiljen sklopiti „prijateljski ugovor“ o plovidbi sa sjevernoafričkim gusarima. Zato država nameće brodovlasnicima „javno-privatno partnerstvo“ uvodeći obvezu naoružavanja privatnih brodova.³⁸

Dvor osniva upravno-gospodarske ustanove za razvoj trgovine. Vrhovna trgovačka intendantca (*Kommerzialbauptintendantz*) osnovana u Trstu 1731., dio je Komore kranjske za austrijsko primorje. Marija Terezija 1746. osniva Trgovački direktorij (*Commerciën Ober-Directorium*) koji 1772. mijenja naziv u Trgovački savjet, čime država centralizira politiku trgovine. U Rijeci je 1753. osnovano *Cesarsko kraljevsko namjesništvo (Komerzasessorij)* za Rijeku, Trsat i Bakar za provedbu naloga Intendance. Trgovačke i mjenične sporove sudilo je *Mjenbe no-trgovačko sudište* i *Pomorski konzulat*. Primorska trgovinska provincija (*Austrijsko primorje*) osnovana 1753. u Trstu obuhvaćala je luke od Akvileje do Karlobaga.³⁹

Nakon upravnih promjena, dvor 1750. osniva Tršćansko-riječku privilegiranu kompaniju s koncesijom trgovine i prerade šećera u nasljednim zemljama Monarhije, oslobođenu plaćanja carina i daća za uvoz i prodaju, a njeni radnici oslobođeni su kmetskih obveza. Kompanija je organizirana kao dioničko društvo 231 dioničara. Na čelu je bila trgovačka kuća Arnold iz Antwerpena. Plaće stručnih radnika iz današnje Belgije i Hamburga bile su dvostruko veće nego u matičnim zemljama kako bi ih privukli na dolazak. Rafinerija šećera, jedna od najvećih tvrtki Monarhije do likvidacije 1828., pro-

³⁵ Ilustrirana povijest jadranskog pomorstva, Zagreb, Stvarnost, 1975., str. 97 i 100; LUKEŽIĆ, I., *Gospodarska komora u Rijeci od Ilirskih provincija do danas*, Rijeka, Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Rijeka, 2015., str. 12.

³⁶ HERKOV, Z., *Gradnja ratnih brodova u Kraljevici 1764.-1767.*, Pazin – Rijeka, Historijski arhiv Pazina i Rijeke, pos. izd., sv. 6, 1979., str. 166-169; LUKEŽIĆ, I., *op. cit.*, str. 12.

³⁷ HERKOV, Z., *op. cit.*, str. 30; DUBROVIĆ, E., *Rijeka – južni pol Srednje Europe*, Rijeka, Društvo povjesničara umjetnosti Rijeke, 2018., str. 39.

³⁸ HERKOV, Z., *op. cit.*, str. 31, 41-44, 92 i d.

³⁹ BARTULOVIĆ, Ž., *Sušak 1919.-1947.*, Rijeka, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Državni arhiv u Rijeci i Adamić, 2004., str. 15-16; LUKEŽIĆ, I., *op. cit.*, str. 13; FABER, E., *Carska gospodarska politika na Jadranu od 1717. do 1776.*, u: *Riječka luka: povijest, izgradnja, promet* (ur. Dubrović, E.), Rijeka, Muzej grada Rijeke, 2001., str. 78-81.

pada jer merkantilističko povlašteno poslovanje potiskuje liberalizacija tržišta.⁴⁰ Treba istaknuti donošenje (Upravnog) Edikta o trgovačkoj plovidbi (*Editto politico di navigazione mercantile*) Marije Terezije 1774.⁴¹

Važan čimbenik u razvoju gospodarstva, kao i danas, predstavlja kvalitetna radna snaga. Car Josip II. Patentom o vjerskoj toleranciji 1781. daje pravo protestantima na rad u državnoj službi, tvrtkama i trgovini pa se, prema Dubroviću, u Rijeci širi protestantska radna etika.⁴²

U trgovini su aktivne i žene. Johanna Catarina Vierendeels, rođ. Neef, Flaman-ka, žena direktora Trgovačke kompanije Petera Jana Bernarda Vierendeelsa bila je od 1783. do 1794. s Tomasom Giuliancichem „tihi drug“ (*socia tacita*) trgovačke kuće Santa Santarellija za trgovinu drvom i konopljom.⁴³ Engleski putopisac Watkins 1789. piše: *Rijeka je jedna od rijetkih luka koje pripadaju austrijskom caru koji je mnogim mudrim povlasticama i zaštitnim mjerama znatno unaprijedio njezin trgovački promet.*⁴⁴

Novo doba nastupa uspostavom Napoleoneve vlasti i uvođenjem francuskih propisa. Hrvatski prostori bili su upravno razjedinjeni pa se razlikuje i početak uvođenja *Code Civila*. U Dalmaciji i Istri dijelom je uveden 1806./1807. Rijeka je dio Građanske Hrvatske u okviru Ilirskih pokrajina osnovanih 1809. i tu je uveden 1811./1812. te se primjenjivao do kraja francuske vlasti 1814. Tada se na hrvatskim prostorima uvodi Austrijski građanski zakonik (OGZ), u Istri i Rijeci 1815. te Dalmaciji 1816. Trgovački zakon (*Code de commerce*) iz 1807., točnije njegova II. knjiga o pomorskoj trgovini, primjenjivao se u Vojnoj krajini i Dalmaciji, Istri i Rijeci kao izvor prava, običajnog prava i pravna pravila sve do 1978.⁴⁵ Francuska je 1811. osnovala i Trgovačku komoru u Rijeci. Rijeka i Trst dekretom su 1812. dobili pravo *entrepota* (bescarinske luke za robu namijenjenu daljnjem izvozu).⁴⁶

4. Trgovački propisi *per historiam* u Bosni i Hercegovini

Trgovačko pravo je jedna od najdinamičnijih grana prava, ono je dio privatnog prava ali se od njega znatno razlikuje. Trgovcem se smatra svaka osoba koja se bavi u

⁴⁰ DUBROVIĆ, E., *op. cit.*, str. 19, 30-34; LUKEŽIĆ, I., *op. cit.*, str. 14; *id.*, Riječke glose, Opaske o danim danima, Rijeka, Izdavački centar Rijeka, 2004., str. 19-20; ŽIC, I., Riječki orao, str. 101-103; TRKULJA, M., Rijeka – središte manufakturne proizvodnje, u: Temelji moderne Rijeke 1780.-1830., Gospodarski i društveni život (ur. Dubrović, E.), Rijeka, Muzej grada Rijeke, 2006., str. 46; HOFMANN, V., Tršćansko-riječka privilegirana kompanija 1775.-1804., u: Doba modernizacije, str. 45-75.

⁴¹ HERKOV, Z., *op. cit.*, str. 31, 41-44, 92 i d.

⁴² DUBROVIĆ, E., *op. cit.*, str. 81; MILOŠEVIĆ, M., Vjerska i građanska snošljivost u Rijeci, u: Temelji moderne Rijeke, Muzej grada Rijeke, 2006., str. 131-141.

⁴³ LUKEŽIĆ, I., Riječke glose... *op. cit.*, str. 21.

⁴⁴ *Id.*, Trgovačka... *op. cit.*, str. 16.

⁴⁵ PETRAK, M., Code Civil i hrvatska pravna kultura, u: Šanjek, F. (ur.), Hrvati i Ilirske pokrajine/Les Croates et les Provinces Illyriennes (1809.-1813.), HAZU, Zagreb, str. 458-462; BARTULOVIĆ, Ž., Francuska vlast u hrvatskim zemljama, u: Ledić, D. (ur.): *Znanstveni skup „200-ta obljetnica Code Civil-a (1804-2004)“: zbornik radova*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2004., str. 117-130.

⁴⁶ LUKEŽIĆ, Trgovačka... *op. cit.*, str. 7, 19-21; ŽIC, I., *op. cit.*, str. 103-105; DUBROVIĆ, E., *op. cit.*, str. 58; SABLJIĆ, N., Austrijske i francuske gospodarske prilike, u: Temelji moderne Rijeke, str. 69-73; BARTULOVIĆ, Ž., Povijest hrvatskog prava i države (kompendij), Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2011., str. 62-63; *id.*, Sušak... *op. cit.*, str. 18-19.

vlastito ime nekim trgovačkim poslom, neovisno je li riječ o muškarcu, ženi, pojedincu ili društvu.⁴⁷ Razvijene i zapadno orijentirane državne uprave nastoje sva trgovačka pitanja urediti vlastitim trgovačkim zakonima.

Trgovački poslovi u Bosni i Hercegovini mogu se pratiti još od srednjovjekovlja kada se primjećuje utjecaj jadranskih gradova u kojima je bio razvijen trgovački, društveno klasni stalež. Pojam srednjovjekovnog bosanskog prava obuhvaća cjelokupno pravo koje se primjenjuje od ranog srednjeg vijeka pa sve do pada kraljevstva 1463. godine. Pravni izvori iz kojih pratimo trgovačke propise mogu se podijeliti na povelje o slobodi trgovanja koje imaju karakter međunarodnih ugovora, vlasteoske i vladarske darovne povelje. Jedan od najstarijih izvora koji u sebi sadrže norme kako trgovačkog tako i međunarodnog prava zasigurno je Povelja bana Kulina iz 1189. godine u kojoj Ban Kulin kao gospodar Bosne, dispozicijom svoje povelje garantira Dubrovčanima slobodu kretanja i trgovine te ih oslobađa svakog nameta, osim ako mu netko od njih da poklon „od svoje volje“.⁴⁸ Povijest Dubrovačke republike je obilježena sposobnošću održavanja trgovačkih veza sa zaledem jer je Dubrovačka republika zahvaljujući svojem geografskom položaju mogla „ponuditi ili posredovati u dobivanju onoga čega u tim područjima nije bilo“.⁴⁹ Razvoj srednjovjekovnog bosanskog prava bio je u uskoj vezi sa evolucijom dubrovačkih imovinsko pravnih instituta koji su sve do druge polovine 13. stoljeća bili regulirani običajnim pravom koje se u izvorima naziva *consuetudo*.⁵⁰

Dubrovnik je u 12. i 13. stoljeću sklopio niz ugovora sa gradovima na mediteranskom prostoru kao i sa vladarima iz susjedstva osiguravajući time svoje kako trgovačke i ekonomske veze tako i svoj opstanak i sigurnost.⁵¹ Iz povelja koje su sklapali bosanski vladari s Dubrovnikom možemo izvući vrijedne zaključke o karakteru srednjovjekovne države pa i o pravu i pravnom sustavu. Dubrovčani su u Bosni imali svoje konzule koji su rješavali sporove nastale iz trgovačkih i drugih poslova i odnosa u Bosni. Sudeći prema ugovorima Matije Ninoslava iz 1235., 1240. i 1249. godine, u slučajevima sporova između Bosanaca i Dubrovčana, ukoliko bi Dubrovčanin tužio Bosanca bio je nadležan bosanski ban, i obratno, ako bi Bosanac tužio Dubrovčanina, bio je nadležan dubrovački sud.⁵² S obzirom na razna povijesno pravna istraživanja koja se odnose na materiju trgovačkog prava u srednjovjekovnoj Bosni uviđamo da je srednjovjekovna Bosna u odnosu na zapadnoeuropska trgovačka kretanja imala svoje specifičnosti. S tim u svezi važno je naglasiti da je u odnosu na stav klasične teorije trgovačkog prava „da se

⁴⁷ Više o tome SLADOVIĆ, E., Upravna nauka i upravno pravo Bosne i Hercegovine za šerijatsku sudsku školu, Izdanje Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1916., str. 276-277.

⁴⁸ Vidi više: MAHMUTAGIĆ, A., ŠEGO – MARIĆ, I., Država i pravo u srednjovjekovnoj Bosni kroz analizu vladarskih povelja bana Kulina iz 1189. i kralja Tvrtka iz 1378. godine, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli, godina V, br. 2, 2019., str. 170.

⁴⁹ ČEPULO, D., Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu od srednjeg vijeka do suvremene doba, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2016., str. 231.

⁵⁰ IMAMOVIĆ, M., Uvod u historiju i izvore bosanskog prava, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006., str. 35.

⁵¹ ŠIŠIĆ, F., Povijest Hrvata - pregled povijesti hrvatskog naroda 600.-1918., MARJAN TIŠAK, Split, 2004., str. 491.

⁵² IMAMOVIĆ, M. *op.cit.*, str. 23. Usp.: Ugovor bosanskog bana Matije Ninoslava sa Dubrovnikom 22. ožujka 1240 u ČAUŠEVIĆ, Dž., Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine: dokumenti sa komentarima, Magistrat, Sarajevo, 2005., str. 33; MAHMUTAGIĆ, A., ŠEGO-MARIĆ, I., *op.cit.*, str. 170.

trgovac razvio iz obrtnika ne vrijedi za srednjovjekovnu Bosnu - ovaj proces, prirodan za Zapadu, nije uočljiv ili je barem minoran u srednjovjekovnoj Bosni gdje se trgovina razvija iz svih društvenih slojeva“.⁵³

Dugotrajna Osmanska vladavina u Bosni i Hercegovini 1463.-1878. odigrala je negativnu ulogu na progresivna kretanja jer je Bosna i Hercegovina bila otrgnuta iz općeg europskog kulturno civilizacijskog i pravnog razvitka.⁵⁴ Europeizacija osmanskih institucija počela je projektom Tanzimata kojim se nastojalo spriječiti propadanje i disolucija Osmanskog Carstva. Osmanski zakoni doneseni u razdoblju Tanzimata nastali su kao rezultat dviju zakonodavnih metoda. Prva se odnosila na sistematizaciju i preradu postojećega prava koje se temeljilo na šerijatu i *kanunskom* pravu, a druga metoda sastojala se u recipiranju europskih, uglavnom francuskih zakona.⁵⁵ Osmanski zakonodavci su u okviru reformnog tanzimatskog zakonodavstva donijeli niz trgovačkih zakona (Trgovački zakon iz 1850. koji je izmijenjen 1860. godine, Zakon o postupku za trgovačke sudove 1861., te Zakon o pomorskoj trgovini 1863.).⁵⁶

Bečić upozorava da je sporno pitanje koliko je ovo zakonodavstvo moglo biti primjenjivano u poslovnoj i pravnoj praksi Bosne i Hercegovine te upućuje na novija istraživanja koja govore u prilog činjenici da su određeni dijelovi tog zakonodavstva (formalna, proceduralna pravila, pravila o naknadi štete i zakonskoj kamati) primjenjivani u praksi redovitih sudova, u kasno osmanskom i ranom austrougarskom periodu.⁵⁷

Otomanski trgovački zakon od 9. Ševala 1270., odnosno Trgovački zakon iz 1860. godine ukinut je novim austrougarskim Trgovačkim zakonom od 1883. godine.⁵⁸ Trgovačko zakonodavstvo nove uprave bilo je uređeno sa tri zakona koja su regulirala mjenično, stečajno i trgovačko pravo.⁵⁹ Svi ovi zakoni su bili pravni transplant austrijskog i ugarskog prava i na ovaj način je u značajnoj mjeri unificirano trgovačko pravo u cijelom

⁵³ DRINO, DŽ., LONDRC, B., Povijesni aspekti uticaja prava istočnojadranskih gradova na pravo srednjovjekovne Bosne, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. VIII, br. 1/2017., str. 55.

⁵⁴ SUĆESKA, A., Historija države i prava naroda SFRJ, Svjetlost, Sarajevo, 1978., str. 125.

⁵⁵ Više o tome: BEČIĆ, M., Osmansko Tanzimatsko pravo i Austrougarski pravni poredak u Bosni i Hercegovini, Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, br. 12, god. 6, str. 190. Usp. Trgovački zakonik Francuske, Institut za uporedno pravo, serija E, br. 56., Suvremena administracija, Beograd, 1976.

⁵⁶ BEČIĆ, M., Njemački, austrijski i domaći izvori trgovačkog prava u Bosni i Hercegovini na početku XX. stoljeća, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LXV, 2022., str. 66. Reformirano trgovačko uređenje nastalo je kao pravni odgovor na nove i složenije potrebe trgovačke razmjene Osmanskog carstva sa stranim državama. U knjizi Bosna i Hercegovina u spisima Ameda Dževdet paše (1825.-1895.) prikazana je trgovina u Bosanskom pašaluku gdje je evidentno da je bosanski pašaluk bio izvoznik raznih dobara, u najvećem dijelu pšenice, raža, ječma, šljive, stoka, divljači, raznih vunениh proizvoda, željeza, predmeta od bakra, a izvozilo se u razne gradove i države Austrije, Crne Gore, Albanije, Hamburga, Trst, Srbija, Rumelija, Istanbul. Vidi: Bosna i Hercegovina u spisima Ameda Dževdet – paša (1825.-1895.), prevela s osmasko-turskog i priredila FILAN, K., Conectum, Sarajevo, bez godine izdanja, str. 219.

⁵⁷ BEČIĆ, M., Njemački..., *op. cit.*, str. 66.

⁵⁸ SLADOVIĆ, E., *op. cit.*, str. 296.

⁵⁹ Mjenični zakon za Bosnu i Hercegovinu od 12. travnja 1883, Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1883, Tisak zemaljske tiskare, Sarajevo, 1883., 450-476; Stečajni red od 26. svibnja 1883, Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1883., Tisak zemaljske tiskare, Sarajevo, 1883., str. 623-677.

Carstvu, jer su svi trgovački zakoni rađeni na istoj osnovi, preuzevši odredbe njemačkog trgovačkog prava iz Općeg njemačkog trgovačkog zakonika iz 1861. godine.⁶⁰

U trgovačkim predmetima pitanje prijenosa vlasništva se procjenjivalo prema načelima austrijskog civilnog prava te se može konstatirati da je primjena Općeg građanskog zakonika u trgovačkim stvarima bilo pravilo. Bečić drži da na primjenu Općeg građanskog zakonika u trgovačkim predmetima treba gledati sa šireg stajališta austro-ugarske trgovinske politike kao i težnjom za stvaranjem unificiranog trgovačkog prava i poslovne prakse na jedinstvenom carinskom području Monarhije, što je bio i jedan od osnovnih razloga za donošenje Trgovačkog zakona za Bosnu i Hercegovinu 1883. godine.⁶¹

Trgovački zakon za Bosnu i Hercegovinu odobren je Previšnjom odlukom 7. lipnja 1883. godine, a proglašen naredbom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu 24. lipnja 1883. godine broj 4173/III.⁶² U vrijeme njegova donošenja ovaj zakon nije odgovarao društveno-ekonomskim prilikama niti postojećoj poslovnoj i trgovačkoj praksi budući da su pravna pravila sadržana u ovom zakonu preuzeta iz izvornika koji su rađeni za kapitalistička i gospodarski razvijenija industrijska društva.⁶³ Izvor na kojem je građen temelj modernog trgovačkog prava u Bosni i Hercegovini na početku 20. stoljeća bio je Trgovački zakon iz 1883. godine za Bosnu i Hercegovinu, čije su praznine popunjavane poluformalnim i nedržavnim izvorima, trgovačkim običajima i Općim građanskim zakonikom iz 1811. godine.⁶⁴ S tim u svezi u § 1. spomenutog zakona stoji „u stvari trgovačkih, u koliko ovaj zakon ne sadržaje nikakvih ustanovah, imadu se uporabljati običaji trgovački, a u nedostatku tih običajah obće pravo gradjansko“.⁶⁵ Primjenom navedenog paragrafa sudska praksa je izvršila široku recepciju austrijskog Općeg građanskog zakonika u trgovačkim predmetima jer je trgovačka, poslovna i sudska praksa „opće građansko pravo“ izjednačavala s austrijskim Općim građanskim zakonikom.⁶⁶

Trgovcem se u smislu ovog zakona smatra svaka osoba koja se bavi trgovinom kao obrtom (§.3). Žena se može baviti trgovinom ali joj je prethodno potrebna muževljeva suglasnost, ona uz suprugovu suglasnost jamči svojim imetkom za sve eventualne dugove bez obzira što imetak pripada i mužu uslijed ženidbe jer je on svojom suglasnošću na to pristao (§.4). Okružni sudovi su dužni voditi trgovačke registre koji su javni te mogu biti podastrijeti na uvid svim zainteresiranim strankama (§.8). Trgovačka tvrtka je ime pod kojim trgovac vodi svoju poslovnu djelatnost, imenom tvrtke se služi kao svojim potpisom (§11.). Trgovci koji samostalno nastupaju trebaju se koristiti vlastitim ili obiteljskim imenom, pri čemu se svaka nova tvrtka morati jasno razlikovati od drugih koje postoje u istom mjestu ili općini. Dužnost trgovca je voditi trgovačke knjige u kojima se vidi stanje njegove imovine te svi trgovački poslovi koje tvrtka vodi, točan inventar, tražbine, dugove, iznos gotovine te sastaviti bilancu vlastitog poslovanja (§.27. -39.). Navedeni zakon predviđa i institut prokurateure. Ovaj institut je poznat

⁶⁰ BEČIĆ, M., Između Orijenta i Okcidenta, recepcija Općeg građanskog zakonika u Bosni i Hercegovini, Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet, Sarajevo, 2022., str. 184.

⁶¹ *Ibid.*, str. 186-187.

⁶² Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1883., Tisak zemaljske tiskare, Sarajevo, 1883., str. 308.

⁶³ BEČIĆ, M., Njemački..., *op.cit.*, str.73.

⁶⁴ *Ibid.*, str. 85.

⁶⁵ Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1883., Tisak zemaljske tiskare, Sarajevo, 1883., str. 308.

⁶⁶ BEČIĆ, M., Između Orijenta i Okcidenta..., *op.cit.*, str. 185.

samo u sustavima germanskog pravnog kruga.⁶⁷ Po odredbama Trgovačkog zakona za Bosnu i Hercegovinu iz 1883. godine, prokurator je imao pravo voditi svaki parnični i izvanparnični postupak koji donosi sa sobom trgovački posao, mogao je primati i otpuštati trgovačke pomoćnike i punomoćnike, a spisak prokurista dotični trgovac je bio dužan prijaviti nadležnom sudu radi upisa u sudski registar (§40.-57). U smislu navedenog zakona trgovačka su društva: javna trgovačka društva, komanditska društva, dioničarska društva, gospodarstvene zadruge. Kada govorimo o trgovačkim poslovima u smislu navedenog zakona onda u tu kategoriju spadaju: „kupovanje i nabavljanje robe i drugih pokretnih stvari, s namjerom da se preprodaju u svojoj biti izrađene ili prerađene, preuzimanje dobavljanja gore navedenih predmeta koje trgovac u tu svrhu nabavlja, kupovanje ili nabavljanje državnih papira, dionica ili drugih papira novčane vrijednosti, koji čine predmet trgovačkog prometa, također i u onom slučaju, ako se nabavljanje ne čini u svrhu preprodaje, primanje osiguranja, primanje otpremanja putnika ili dobara po moru i sklapanje zajmova na brodove, primanje izrađivanja ili prerađivanja pokretnih stvari za druge, kad poduzetnikov obrt nadmašuje opseg obrta na malo, poslovi bankarski i mjenidbeni, poslovi komisionalni, otpравниčki i vozarski te poslovi zavoda, koji su namijenjeni prevažanju osoba, poslovi javnih skladišta, poslovi naklada, knjižara, umjetničkih i tiskarski ako njihovo poslovanje nadmašuje opseg obrta na malo, posredovanje trgovačkih poslova, poslovi onih producenata, koji prerađuju svoje vlastite proizvode i poslovi rudarskog obrta, ako te grane obrta nadmašuju opseg obrta na malo“.⁶⁸ Ugovori ako su sklopljeni o nepokretnim stvarima ne smatraju se trgovačkim poslovima.

Aktualnost pravne norme austrougarskog zakonodavca svoje mjesto ima i u današnjim općim načelima trgovačkog prava. Sloboda ugovaranja koja je poznata još od rimskog prava kao derivat jednog od općih načela građanskog prava – načela autonomije volje stranaka – kroz povijest je imala uže ili šire okvire koji su ovisili o vladajućim političkim i filozofskim shvaćanjima. U današnjim konturama sloboda ugovaranja znači da ljudi slobodno odlučuju o nastanku, promjeni ili prestanku ugovornog odnosa. Ona implicira slobodu određivanja sadržaja ugovora te interpretacijsku slobodu, međutim treba imati na umu da sloboda ugovaranja nije apsolutna. Načelo autonomije stranaka pridržano je u § 289. Trgovačkog zakona za Bosnu i Hercegovinu iz 1883. godine po kojem „pri prosuđivanju i tumačenju poslova trgovačkih mjerodavan je ne toliko doslovni smisao upotrebljenoga izraza, nego dapače više volja ugovornih stranaka“.⁶⁹ Po normativnoj odredbi § 290. istoimenog zakona također je izražena autonomija stranačke volje.⁷⁰ Načela savjesnosti i poštenja i jednake vrijednosti davanja odražavaju zapadnoeuropsku pravnu misao te su utkana u odredbe Općeg austrijskog građanskog zakonika.⁷¹

Odredbe Trgovačkog zakona za Bosnu i Hercegovinu iz 1883. primjenjivale su se i nakon Drugog svjetskog rata ali samo kao pravna pravila i to odredbe o trgovačkim

⁶⁷ Prokura se može dati samo trgovcu u pisanom obliku na način predviđen izjavom o osnivanju društva ili društvenim ugovorom ili statutom trgovačkog društva. Vidi više u: Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007., 1330.

⁶⁸ SLADOVIĆ, E., *op.cit.*, str. 300.

⁶⁹ Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1883., Tisak zemaljske tiskare, Sarajevo, 1883., str. 391.

⁷⁰ „Rieči ugovora imadu se uzeti u običnom smislu njihovu, izuzam, kad učestvujuće stranke dokažu, da su upotrebljeni izrazi uzimale u inom smislu, kakav je prihvaćen u prometu trgovačkom“, Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1883., Tisak zemaljske tiskare, Sarajevo, 1883., str. 391.

⁷¹ Vidi primjer: § 879. st. 4 OGG-a.

društvima samo do 1948., kada u pravnom sustavu SFRJ nisu uopće postojala trgovačka društva, te odredbe o ugovornim odnosima sve do 1978. godine. Trgovački ugovorni odnosi bili su u SFRJ- u do 1978. godine uređeni na jedinstven način kao i obvezni odnosi u Zakonu o obveznim odnosima.⁷² Zakon o obveznim odnosima iz 1978.,⁷³ spomenik je pravne kulture koji je značajno „obogatio i ojačao jugoslavenski pravni sustav i danas (uz nužne korekcije) krase bosanskohercegovački pravni sustav“, te je ZOO s izmjenama i dopunama nakon državnog osamostaljenja Bosne i Hercegovine glavni je zakonodavni izvor obveznopravnog uređenja u Bosni i Hercegovini.⁷⁴

5. Zapadni trgovački utjecaji u suvremenom uređenju Bosne i Hercegovine

Ubrzan ekonomski razvoj, napredak tehnologija, globalizacija gospodarskih odnosa doveli su do konstantnih napora pravnog sustava da na validan način odgovori potrebama tržišta. To sve utjecalo je na stvaranje novih privatnopravnih odnosa na polju regulacije dinamičnih trgovačko pravnih odnosa, ali i prihvaćanju i prilagodbi temeljnih instituta koji su se kao univerzalno rješenje nametnuli kroz povijesno-pravni razvoj. U Bosni i Hercegovini, koja je prošla različite državnopravne okvire i u skladu s tim različite pravne utjecaje, danas su u sustavu normi trgovačkog prava vidljivi utjecaji zapadnih trgovačkih načela, od instituta poznatih još u rimskom pravu, kasnijih srednjovjekovnih normi do suvremene regulacije i prilagodbe novom modernom europskom trgovačkom okviru.

Univerzalne norme i instituti rimskog duha i pravničke genijalnosti danas su nesumnjivo temeljna načela trgovačko pravnih normi koja su na izvrstan način inkorporirana u pozitivno pravno uređenje. Načelo ugovorne slobode, odnosno autonomije stranaka, na kojem je počivalo rimsko privatno pravo, jedno je od polazišnih osnova svih obveznopravnih i trgovačko pravnih odnosa. Da sudionici u pravnom prometu slobodno uređuju svoje odnosne, sukladno vlastitoj volji i njenom valjanom očitovanju, garantira i članak 10. Zakona o obveznim odnosima koji ovo pravo jamči sudionicima u prometu.⁷⁵ Bit i sadržaj ovog načela rezultat je dispozitivnog karaktera regulacije obveznopravnih i trgovačkih odnosa ali i stalnih nastojanja osiguranja pravne sigurnosti i sudionika u pravnom prometu.⁷⁶ U svrhu postizanja idealne pravne sigurnosti pravni sustav jasno stoji na načelu ravnopravnosti svih sudionika u obveznom odnosu,⁷⁷ što je u uskoj svezi s klasičnim načelom zapadne prakse o načelu jednake vrijednosti činidbe, koja je određena u članku 15. ZOO-a i prema kojem u zasnivanju dvostranih ugovora učesnici polaze od načela jednake vrijednosti uzajamnih davanja, te da se zakonom određuje u kojim situacijama nepoštivanje ovog načela povlači pravne posljedice.⁷⁸

⁷² DŽIDIĆ, M., *Osnove trgovačkog prava*, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2017., 32.

⁷³ Zakon o obligacionim odnosima (dalje u tekstu: ZOO), Sl. list SFRJ, br. 29/1978, 39/1985, 45/1989 - odluka USJ i 57/1989; Sl. list RBiH, br. 2/1992, 13/1993 i 13/1994 i Sl. novine FBiH, br. 29/2003 i 42/2011.

⁷⁴ BEVANDA, M., *Obveznopravno uređenje u Bosni i Hercegovini*, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2013., str. 122.

⁷⁵ ZOO, čl. 10: „Učesnici u prometu slobodno uređuju obligacione odnose, a ne mogu ih uređivati suprotno Ustavu Republike Bosne i Hercegovine prinudnim propisima te moralu društva.“

⁷⁶ HORAK, H., *et al.*, *Uvod u trgovačko pravo, HDK i partneri*, Zagreb, 2011., str. 79

⁷⁷ ZOO, čl. 11: „Učesnici u obligacionom odnosu su ravnopravni.“

⁷⁸ ZOO, čl. 15.

Načelo savjesnosti i poštenja inkorporirano je u velikom broju nacionalnih država unutar čega predstavlja temeljno načelo ugovornog prava.⁷⁹ Riječ je o pravnom standardu koji potječe još od rimskog prava označavanog kao *bona fides*, a čiju je konkretizaciju vršio sud.⁸⁰ Usko je vezan s doktrinom *equity* anglosaksonskog prava, a kao temeljno načelo nameće dodatne obveze strankama obveznih odnosa te služi postizanju manje formalnog i elastičnijeg pravnog poretka.⁸¹ U pogledu ovog načela ZOO određuje kako „u zasnivanju obveznih odnosa i ostvarivanju prava i obaveza iz tih odnosa učesnici su dužni da se pridržavaju načela savjesnosti i poštenja.“⁸²

Zbog generalne slobode sklapanja trgovačkih i obveznopravnih odnosa ZOO je propisao kako nije dozvoljeno vršiti svoja prava i pravne odnose iz ovog područja protivno cilju zbog kojeg je zakonom ustanovljeno ali i protivno cilju zbog koga je ono ustanovljeno samoupravnim sporazumom.⁸³ Dužnost je sudionika u obveznome odnosu da izvršavaju svoje obveze i odgovaraju za njihovo ispunjenje.⁸⁴ Stoga se kao univerzalno načelo i u pravnom sustavu Bosne i Hercegovine uspostavljaju odnosi po načelu *pacta sunt servanda*.⁸⁵

Jedna od opasnosti slobodnog tržišta jest i monopolski položaji, stoga i ZOO svojim odredbama zabranjuje uspostavljanje neravnopravnih odnosa u poslovanju i uspostavljanje prava i obaveza kojima se stvara ili iskorištava monopolski položaj na jedinstvenom tržištu.⁸⁶

Ova temeljna načela trgovačkog prava imaju svoje posebno mjesto u pravnom sustavu jer djeluju kao pomoćno sredstvo u tumačenju postojećih izvora prava u unutarnjim i međunarodnim sporovima, stranke se na njih mogu pozivati u svojim ugovornim odnosima, te predstavljaju izvrstan model za unifikaciju ugovornog prava.⁸⁷ Ovakav pravni „rang“ temeljnih načela trgovačko – pravnih odnosa doprinio je stvaranju jednog prepoznatljivog zapadnog i europskog trgovačkog sustava.

⁷⁹ SLAKOPER, Z., Načelo savjesnosti i poštenja u trgovačkim ugovorima s međunarodnim obilježjem, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 24, br. 1, 2003., str. 511.

⁸⁰ OSREČAK, J., Poredbenopravni prikaz načela savjesnosti i poštenja, Zagrebačka pravna revija, vol. 3, no. 1, 2014., str. 53.

⁸¹ *Loc. cit.*

⁸² ZOO, čl. 12.: „U zasnivanju obligacionih odnosa i ostvarivanju prava i obaveza iz tih odnosa učesnici su dužni da se pridržavaju načela savjesnosti i poštenja.“

⁸³ ZOO, čl. 13.: „Zabranjeno je vršenje prava iz obligacionih odnosa protivno cilju zbog koga je ono zakonom ustanovljeno ili priznato. Isto tako, zabranjeno je vršenje prava iz obligacionog odnosa protivno cilju zbog koga je ono ustanovljeno samoupravnim sporazumom.“

⁸⁴ DŽIDIĆ, M., *op.cit.*, str. 43.

⁸⁵ ZOO, čl. 17.: „Učesnici u obligacionom odnosu dužni su da izvrše svoju obavezu i odgovorni su za njeno ispunjenje. Obaveza se može ugasiti samo suglasnošću volja učesnika u obligacionom odnosu ili na osnovu zakona.“

⁸⁶ ZOO, čl. 14.: „U zasnivanju obligacionih odnosa učesnici ne mogu ustanovljavati prava i obaveze kojima se za bilo koga od njih ili za drugog stvara ili iskorištava monopolski položaj na jedinstvenom jugoslovenskom tržištu, kojim se stječu materijalna ili druga dobra, koja se ne zasnivaju na radu ili stvaraju neravnopravni odnosi u poslovanju ili narušavaju druge osnove samoupravnih društveno - ekonomskih odnosa.“

⁸⁷ DŽIDIĆ, M., *op.cit.*, str. 47.

6. ZAKLJUČAK

U Bosni i Hercegovini, koja je prošla različite državnopravne okvire i u skladu s tim različite pravne utjecaje, danas su u sustavu normi trgovačkog prava vidljivi utjecaji zapadnih trgovačkih načela, od instituta poznatih još u rimskom pravu, kasnijih srednjovjekovnih normi do suvremene regulacije i prilagodbe novom modernom europskom trgovačkom okviru. Komparativnom analizom smo utvrdili da su zapadni utjecaji sveprisutni u srednjovjekovnoj Hrvatskoj koja ima svoje specifične trgovačko pravne poslove u kontinentalnoj Hrvatskoj i trgovačko pravne poslove koji su regulirani statutima (Dubrovnik, Split, Rijeka). Novi vijek karakterizira u polju trgovačkih propisa osnivanje državnih tijela koja skrbe o razvoju trgovine i primjene prava te i uvođenje francuskih propisa na hrvatski upravno razjedinjeni prostor. Novo doba nastupa uspostavom Napoleonove vlasti i uvođenjem francuskih propisa, a potom i austrijskog Općeg građanskog zakonika koji je svoju primjenu doživio i na prostoru Bosne i Hercegovine pri čemu dolazi do pravno zanimljivih povezivanja zapadnog, europskog prava s ranijim osmanskim pravom. Univerzalne norme i instituti rimskog duha i pravničke genijalnosti danas su nesumnjivo temeljna načela trgovačko pravnih normi koja su na izvrstan način inkorporirana u pozitivno pravno uređenje. Načelo ugovorne slobode, odnosno autonomije stranaka, na kojem je počivalo rimsko privatno pravo, jedno je od polazišnih osnova svih obveznopравnih i trgovačko pravnih odnosa. U svrhu postizanja idealne pravne sigurnosti pravni sustav jasno stoji na načelu ravnopravnosti svih sudionika u obveznom odnosu, što je u uskoj svezi s klasičnim načelom zapadne prakse o načelu jednake vrijednosti činidbe. Načelo savjesnosti i poštenja je pravni standard koji potječe još od rimskog prava označavan kao *bona fides* te je usko vezan s doktrinom *equity* anglosaksonskog prava. Rimsko pravno načelo *pacta sunt servanda* koje proizlazi iz autonomije volje suugovaratelja i iz slobode ugovaranja ima inkorporirano je u pravni sustav Bosne i Hercegovine. Razvoj pravnih propisa o trgovini je bio zahtijevan i pravno-povijesno vezan za različita državnopravna uređenja, međutim, zapadne vrijednosti su bile i ostale smjerokaz kojem se stremilo kako u prošlosti tako i danas kada Bosna i Hercegovina baštineći univerzalna pravna načela korača ka putu stvaranja jedinstvenog europskog tržišta.

Željko BARTULOVIĆ, PhD., Full Professor,
University of Rijeka, Faculty of Law
zeljko.bartulovic@pravri.uniri.hr

Ivona ŠEGO – MARIĆ, PhD., Associate Professor
University of Mostar, Faculty of Law,
ivona.sego-maric@pf.sum.ba

Ivana MARUŠIĆ, LL.M., Teaching assistant,
University of Mostar, Faculty of Law, PhD
student at Faculty of Law, University of Mostar,
ivana.marusic@pf.sum.ba

WESTERN INFLUENCES - FROM ANCIENT TRADE REGULATIONS TO MODERN TIMES REGULATIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: *The authors examine the legal-historical aspect of the development of commercial business and the influence of the state on it. Trade protection has been subject to legal regulation since antiquity and Roman law. In Bosnia and Herzegovina and the Croatian territory, medieval legal monuments have been preserved, including international ones that standardize trade practice and provide it with state protection without which there is no development, such as charters and trade agreements. In Croatia, the influence of the rulers was analysed on the example of the Golden Bull of Gradec from 1242, the Statute of Rijeka from 1530, especially, and still significant today, the quick resolution of commercial disputes. Contemporary trends can be seen in the regulation of trade, especially maritime trade during the 18th century with the development of the so-called free ports, establishment of trading companies and administrative regulations. A new era begins with the arrival of Napoleon and the introduction of French regulations, and then the Austrian General Civil Code (ABGB). ABGB saw its application in the territory of Bosnia and Herzegovina, where there is a legally interesting connection of Western, European law with earlier Turkish law. It is also a signpost for today's aspirations of Bosnia and Herzegovina towards western integration, an important part of which are trade regulations.*

Keywords: *trade regulations, Roman Law, Middle Ages, medieval Croatia, ABGB, Bosnia and Herzegovina.*